

مستندنگاری سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید

(نمونه موردی موزه بنیاد مستضعفان تهران)*

(صفحه ۲۲-۴)

نجمه نوری^۱، احمد صالحی کاخکی^۲

۱- دانشجوی دکتری، دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده مرمت، گروه باستان‌شناسی (نویسنده مسئول)

۲- دانشیار دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده مرمت، گروه باستان‌شناسی

چکیده

از داده‌های مهم در باستان‌شناسی اشیای سفالی است که ماندگاری و پایداری مناسبی دارند. اشیای سفالی با ویژگی‌های خاص خود، داده‌های فرهنگی بسیار با ارزشی محسوب می‌شوند که در معرفی فرهنگ و هنر جامعه نقش بسزایی دارند. در همین راستا به معرفی تعداد شش نمونه از ظروف سفالی گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید که در خزانه موزه بنیاد مستضعفان تهران نگهداری می‌شود و از حفاری‌های غیرعلمی به دست آمده‌است، می‌پردازیم. در موزه‌ها و مجموعه‌های مختلف دنیا نمونه‌هایی از سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید وجود دارد که برخی از آن‌ها شناسنامه‌دار و برخی تاکنون مورد مطالعه قرار نگرفته‌است، در این پژوهش نخست مستندنگاری (ترسیم فنی و عکسبرداری) انجام شد، سپس با گردآوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای و با مراجعه به سایت موزه‌ها به روش توصیفی- تطبیقی ظروف سفالی گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید واقع در خزانه موزه بنیاد مستضعفان تهران با نمونه‌های شناسنامه‌دار در سایر مجموعه‌ها و موزه‌ها تطبیق داده و گاهنگاری شد. هدف از این پژوهش معرفی، مستندنگاری، گاهنگاری و شناسایی مراکز احتمالی ساخت این ظروف است و پاسخ به این پرسش اساسی مدنظر است که؛ تاریخ و مراکز احتمالی ساخت این ظروف سفالی کی و کجاست؟ با مقایسه و گاهنگاری‌های انجام شده، دستاورد بررسی‌های انجام شده چنین بوده است که ظروف سفالی مورد مطالعه احتمالاً از تولیدات شمال (ساری) و شمال شرق (نیشابور و سمرقند) ایران و در طول سده‌های سوم تا پنجم هجری قمری تولید شده است.

واژه‌های کلیدی: سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید، موزه بنیاد مستضعفان تهران، شمال و شمال شرق ایران،

سده‌های سوم تا پنجم هجری قمری.

1- Email: noori_najmeh@yahoo.com

2- Email: ahmadsalehikakhki@yahoo.com

* (تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۱/۲۴ - تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۸/۰۴/۱۹)

این پژوهش از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته باستان‌شناسی گرایش فرهنگ و تمدن اسلامی و سرزمین‌های دیگر، دانشگاه هنر اصفهان با عنوان «بررسی و مطالعه تطبیقی مجموعه سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ موسسه فرهنگی موزه‌های بنیاد» استخراج شده‌است.

مقدمه

مجموعه بنیاد در بلوار میرداماد تهران، خیابان دامن افشار و ورودی در خیابان دافینه قرار دارد. این ساختمان در دو دوره با کاربری موزه مورد استفاده قرار گرفته است. دوره نخست موزه دافینه از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۶ هـ ش و دوره دوم موزه پول از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۵ هـ ش. از سال ۱۳۸۵ هـ ش به بعد نیز با عنوان مؤسسه فرهنگی موزه‌های بنیاد مستضعفان و جانبازان آغاز به کار کرد. در حال حاضر این مؤسسه چهار موزه فعال به نام‌های موزه دافینه، موزه زمان، موزه خودرو و موزه کاخ رامسر را زیر نظر دارد و ۱۴ خزانه تخصصی با عناوین «سفالینه، جنگ‌افزار، مطبوعات، نگاره‌ها، بافته‌ها، سازه‌های چوبی، تندیس، چینی و سرامیک، تاریخ تهران، آرایه‌ها و پیرایه‌ها، پول، زمان، خودرو و کاخ رامسر» را اداره می‌کند:

این مجموعه شامل نفیس‌ترین مجموعه‌های هنری در بخش‌های جداگانه است. خزانه سفال یکی از بخش‌های این موزه است. مجموعه مذکور یکی از کم‌نظیرترین مجموعه‌های موجود در کشور است. نمونه سفال‌های معرفی شده در این پژوهش در خزانه سفال این مجموعه نگهداری می‌شوند.

در این پژوهش علاوه بر معرفی شش نمونه از سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید و گاهنگاری نسبی این آثار نفیس، فرصتی برای آگاهی دیگر پژوهشگران فراهم می‌شود تا با این آثار که تا کنون هیچ‌گونه اطلاعی در خصوص آن منتشر نشده است، آشنا شوند و بدین ترتیب مقدمات پژوهش‌های دیگر فراهم می‌گردد. هدف، یافتن تاریخ نسبی و محل احتمالی ساخت نمونه‌های مورد مطالعه بوده است که به همین منظور به پرسش‌های پژوهش پاسخ داده می‌شود: ۱. سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید واقع در خزانه موزه بنیاد مستضعفان تهران مربوط به چه مقطع زمانی است؟ ۲. مراکز احتمالی ساخت سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید واقع در خزانه موزه بنیاد مستضعفان تهران در کدام منطقه بوده است؟

روش تحقیق

در این پژوهش ابتدا با استناد به منابع کتابخانه‌ای، توالی تاریخی سفال گلابه‌ای منقوش و مراکزی که این نوع سفال

از آن‌جا به دست آمده استمختصراً اشاره شد؛ سپس به توضیحاتی در خصوص سفال گلابه‌ای منقوش روی زمینه سفید که شامل ظروف مورد مطالعه در این پژوهش است، پرداخته شد. همچنین مستندنگاری (ترسیم فنی و عکس) اشیای مورد مطالعه ارائه شده است. روش پژوهش در این مقاله مبتنی بر توصیف و تطبیق ظروف مورد مطالعه با آثار به دست آمده از کاوش‌های باستان‌شناسی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای و اشیاء موزه‌ای است. به منظور مطالعه صحیح و دقیق‌تر ظروف، پس از معرفی هر اثر، نمونه‌های مشابه از نظر نقش و فرم در جداولی به صورت جداگانه آمده است. بدین ترتیب با تطبیق هر اثر با نمونه‌های مشابه، تاریخ نسبی و محل احتمالی ساخت برای هر ظرف در نظر گرفته شد.

پیشینه تحقیق

نخستین بار ویلکینسون به معرفی و طبقه‌بندی سفال‌های گلابه‌ای پرداخت (۱۹۷۳) دیگر پژوهشگران نیز با پیروی از طبقه‌بندی وی، به مطالعه این گونه از سفال‌ها پرداختند. (فهروری، ۲۰۰۰ - ۱۹۷۳، گروبه، ۱۹۶۷، لین، ۱۹۸۴، واتسون، ۲۰۰۴، پانکاراوغلو، ۲۰۰۷، قوچانی، ۱۳۶۴) نیز کتیبه‌های کوفی این سفال‌ها را، موضوع پژوهش قرار دادند. در پایان‌نامه‌ها و مقالات منتج از حفاری‌ها و بررسی‌های باستان‌شناختی نیز این نوع سفال‌ها معرفی و بررسی شده‌اند؛ از قبیل موسوی (۱۳۷۶)، چوبک (۱۳۸۳)، مرتضایی و کیانی (۱۳۸۵)، موسوی حاجی و عطایی (۱۳۸۹). عطایی و دیگران. نیز با استناد به شواهد باستان‌شناسانه، علاوه بر نیشابور، افراسیاب (سمرقند قدیم)، مناطق وسیعی شامل آسیای مرکزی، خراسان بزرگ، سیستان، بخشی از سواحل جنوبی دریای خزر و کرمان را به عنوان محدوده گسترش سفال گلابه‌ای منقوش نشان می‌دهند (۱۳۹۱). نقوش متنوع این نوع سفال‌ها نیز مورد بررسی برخی از پژوهشگران قرار گرفته است (Fitzherbert, 1983) هر چند درباره سفال گلابه‌ای منقوش مطالعاتی صورت گرفته است، بررسی‌ها نشان می‌دهد که اشیای مورد مطالعه در این مجموعه از حفاری‌های غیرعلمی به دست آمده و تاکنون هیچ‌گونه مطالعه‌ای درباره آن‌ها انجام نشده است. این پژوهش مبتنی بر مطالعه کتابخانه‌ای جهت

شناخت گونه سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید، شناسایی نمونه‌های مورد مطالعه، با تأکید بر مقایسه ظروف سفالی گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید با نمونه‌های مشابه جهت گاهنگاری نسبی و مشخص کردن مراکز احتمالی ساخت سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید واقع در خزانه موزه بنیاد مستضعفان تهران صورت گرفته است.

سفال گلابه‌ای منقوش

در دوره اسلامی توالی تاریخی مشخصی برای سفال‌های گلابه‌ای منقوش وجود ندارد. ویلکینسون (۱۹۷۳) و دیگر محققان هیچ سفالی را قبل از سده سوم هـ ق/ نهم تاریخ گذاری نکرده‌اند (Allen, 1989: 61) و بیشترین انتساب آن‌ها به سده‌های سوم و چهارم هـ ق است. سفال منقوش گلابه‌ای در ایران در پایان چهارم هـ ق متوقف نشد و در سراسر قرن پنجم با نزول کیفی و تا اوایل قرن ششم هـ ق ادامه یافت (Watson, 2004: 230). در دوره سامانیان شهرهای بخارا، سمرقند، مرو، نیشابور و کرمان به مراکز مهم هنری شرق جهان اسلام تبدیل شدند. در این زمان سفالگران سامانی سبک جدیدی را که همان پوشش لعاب گلی بر روی سفالینه‌ها بوده است به وجود آوردند (کیانی، ۱۳۵۷: ۱۵). فهرواری و واتسون، نیشابور و سمرقند (افراسیاب) را مراکز اصلی ساخت سفالینه‌های منقوش گلابه‌ای می‌دانند؛ با وجود این هزاران سفالینه نیز با مرغوبیت کمتر به شهرهای کوچک مانند ساری و کارگاه‌های محلی نسبت داده شده‌اند (Watson, 2004: 205). این نوع سفالینه در مناطقی از فلات ایران و مناطق وسیعی از ماوراءالنهر وجود داشته‌اند. در خارج از مرزهای ایران کنونی می‌توان به اترار در قزاقستان (Watson, 2004: 205)، چاچ (تاشکند) در ازبکستان، مرو در ترکمنستان، لشکری بازار در افغانستان اشاره کرد (ویلکینسون، ۱۳۷۹: ۱۳۷). در درون مرزهای کنونی ایران نیز نمونه‌های زیادی در گرگان (مرتضایی و کیانی، ۱۳۸۵: ۱۱۶)، قومنس (Wilkinson, 1973: 3)، مناطق متعددی از استان کرمان؛ از جمله دقینوس جیرفت (چوبک، ۱۳۸۳: ۳۳۱)، غبیرا (Wilkinson, 1973: 213)، تمب خرگ (شهبوساری، ۱۳۸۸: ۱۶۶)، سیرجان (مورگان،

هم‌چنین در سیستان (موسوی‌حاجی و عطایی، ۱۳۸۹) به دست آمده است. در سیراف (مورگان، ۱۳۸۴: ۵۱) و شهر تاریخی حریره نیز نمونه‌هایی از سفال منقوش گلابه‌ای به دست آمده است (موسوی، ۱۳۷۶: ۲۲۲). نخستین طبقه‌بندی مشخص برای این نوع سفال را ویلکینسون (۱۹۷۳) ارائه کرد. طبقه‌بندی وی بیشتر بر اساس تکنیک تزیین و رنگ نقوش و بستر کار انجام گرفت که بسیاری از محققان آن را پذیرفته‌اند و گاه با تغییراتی مختصر به کار گرفته‌اند (Fehrevvari, 2000: 50). با این وجود تقسیم‌بندی‌هایی نیز براساس نوع نقوش (کتیبه‌ای، هندسی، گیاهی، انسانی و...) انجام شده‌است (Watson, 2004: 205). رایج‌ترین طبقه‌بندی این نوع سفالینه‌ها بر اساس تکنیک تزیین و رنگ نقوش و بستر که توسط ویلکینسون (1973) ارائه شد عبارت است از: ۱. سفال گلابه‌ای منقوش سیاه روی زمینه سفید، ۲. سفال گلابه‌ای منقوش روی زمینه رنگی، ۳. سفال گلابه‌ای منقوش به رنگ سیاهی که رنگ زرد پس داده‌است، ۴. سفال گلابه‌ای تقلیدی زرین‌فام، ۵. سفال گلابه‌ای منقوش روی زمینه نخودی (رنگارنگ)، ۶. سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید که در این بخش به شرح هر یک از این سفالینه‌ها پرداخته خواهد شد. لازم به ذکر است، سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید از جمله گونه‌های سفالی موردنظر در این پژوهش است که در ادامه به معرفی شش نمونه از این اشیا که در خزانه موزه بنیاد مستضعفان تهران نگهداری می‌شود، پرداخته خواهد شد.

سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید (Polychrome on White Ware)

نقشه کلی و طرح این سفالینه‌ها متنوع و هر یک معروف و منسوب به کارگاه خاصی است که از آن جمله می‌توان نیشابور، سمرقند و ساری را نام برد. احتمال می‌رود بقیه گونه‌ها در مراکز و کارگاه‌های محلی تولید شده باشند. سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید (موسوم به سمرقند).

گروهی از این نوع سفالینه‌ها در مراکز مختلف ایران از جمله نیشابور و سمرقند (افراسیاب) ساخته شده‌اند، تاریخ

عمود است)، ۷. بشقاب‌هایی با بدنه کشیده و لبه صاف، ۸. پیاله با دیواره صاف و عمود، می‌باشند.

(Wilkinson, 1973: 131, Atil, 1990: 73).

سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید (نوع ساری)

یکی از شاخص‌ترین سفالینه‌ها با تزیینات چند رنگ که در کارگاه‌های محلی (احتمالاً در جنوب دریای خزر) در اواخر سده چهارم و اوایل سده پنجم هـ ق با روشی مشابه تولید می‌شدند، سفالینه‌هایی هستند که اصطلاحاً به «نوع ساری» معروف هستند (Cooper, 2000: 89). این سفالینه‌ها در اوایل دهه ۱۹۷۰ م در حفاریات گرگان به دست آمدند و برای مشخص کردن نامی برای این سفالینه، نام شهری در حاشیه دریای خزر را به آن‌ها نسبت دادند (Watson, 2004: 243). این نوع سفالینه‌های مصرفی و خانگی در تمام نقاط ایران حتی نواحی حاشیه‌ای و در سطح عامه جامعه نیز گسترش و رواج داشته است (اتینگهاوزن و دیگران، ۱۳۷۶: ۲۴). نقش اصلی سفالینه ساری شامل پرنده‌های قوی‌هیکل و تنومندی در حال خرامیدن است، که به صورت مبالغه‌آمیزی منقوش شده‌اند و اطراف آن را با گل‌های انتزاعی فراگرفته‌اند و یا کتیبه‌های کوفی تقلیدی که به صورت یک‌درمیان با نقش گل‌دار اجرا شده‌اند (Pancaroghlu, 2007: 73)؛ اما نمونه‌هایی مزین به شیر و حیوانات دیگر نیز ثبت شده است (مورگان، ۱۳۸۴: ۱۰۰). زکی محمد حسن عنوان پرنده‌های خرافی (حسن، ۱۳۷۷: ۱۶۴) و باربارا برند لقب پرنده‌های متفکر را برای نقوش پرنده بر روی این سفالینه انتخاب کرده‌اند (برند، ۱۳۸۳: ۸۶) هم‌چنین گل‌های انتزاعی دایره‌ای‌شکلی که به چند ساقه باریک متصل شده‌اند، به گونه‌های مختلف نامیده شده‌اند که از جمله می‌توان به گل‌های مدال‌گونه (Medalion) (Pancaroghlu, 2007: 73)، و گل‌های آب‌نبات شکل (Lollipop) (Watson, 2004: 243) اشاره کرد. نقوش این آثار به رنگ‌های قهوه‌ای، خردلی، زرد و قرمز- قهوه‌ای در تقابل با زمینه یک دست سفید اجرا شده‌اند. بیشتر نقوش به وسیله رنگدانه ارغوانی منگنز، دورگیری شده که از حرکت رنگدانه‌های داخلی جلوگیری می‌کند (Fehervari, 1973: 53). این سفالینه‌ها با طیف وسیعی از رنگ‌ها از جمله نوعی سبز زیبای ویژه عرضه می‌شده‌است. گلابه این نوع

ساخت تمامی این سفالینه‌ها به اواخر سده سوم تا اوایل سده پنجم هـ ق/ نهم تا یازدهم می‌رسد (Fehervari, 2000: 59). این آثار با کیفیت بالا و اغلب با تزیینات به شدت فشرده یا الگویی یکتوخت و تکراری دیده می‌شوند، یکی از ویژگی‌های غالب در این سفالینه نواری رنگی است که با نقاط ساده‌ای از گلابه سفید آرایش شده است (Wilkinson, 1973: 130). تزیینات این سفال‌ها بیشتر کتیبه‌ای (کوفی یا شبه‌کوفی) است (Fehervari, 2000: 50). نوشته‌ها در مرکز یا در سرتاسر ظرف، دور لبه داخلی یا به صورت نواری عرضی در کف ظرف و یا به قوس کوچکی از لبه محدود می‌شد (Fehervari, 2000, 3). دیگر نقش‌مایه‌ها شامل: نقش مایه‌های ریز، مانند نقوش قلبی‌شکل و یا نقوشی که از تلفیق سه نقطه به وجود آمده است که در اصل در نقوش تزیینی جامه‌ها و حاشیه‌بندی پارچه‌های ساسانی به کار رفته است (Fehervari, 1973: 94). در این گونه سفالی طرح‌های هندسی ساده تودرتو، پیچک، گل و برگ ساده شده و طرح‌هایی شبیه اسلیمی‌های اولیه نقش شده است (ناجی، ۱۳۸۰: ۶۷) و نقوش انسانی هرگز دیده نشده است و نقوش حیوانی و پرنده‌های قابل تشخیص نیز در این سفالینه به ندرت دیده می‌شود (Lane, 1974: 18). عطایی در پژوهشی، سفالینه‌های موسوم به ساری را سبک متأخری از سفالینه‌های منقوش گلابه‌ای معرفی می‌کند (عطایی و دیگران، ۱۳۹۱: ۷۷). محبوب‌ترین ترکیب‌بندی رنگی، سیاه و قرمز بود. دیگر رنگ‌ها سبز زیتونی، سبز درخشان، زرد درخشان و زرد خام هستند. بر روی هیچ نقطه‌ای همه این رنگ‌ها به یک‌باره استفاده نشده‌است. لعاب سربی شفاف به کار رفته، بر روی رنگ‌دانه‌ها گاهی توسط رنگ سیاه مجاور آن، لک شده است. در قطعات معدودی رنگ سیاه با ته رنگ یک لعاب زرد شفاف ترکیب شده است. بدنه سفالینه معمولاً مایل به قرمز است (Fehervari, 2000: 55). با توجه به نمونه‌های موجود در منابع و مجموعه‌ها اغلب فرم‌ها شامل: ۱. کاسه‌هایی با بدنه کروی، ۲. کاسه‌هایی با بدنه نسبتاً کروی که در قسمت لبه دیواره عمود دارند، ۳. کاسه‌هایی با دیواره‌های محدب که لبه صاف دارند، ۴. کاسه‌هایی با دیواره‌های کشیده، ۵. کاسه‌هایی که در قسمت لبه آبریز دارند، ۶. کاسه‌هایی که بیشتر شکل بشقاب دارند (این نوع عمق کمی دارند و دیواره در قسمت لبه

جرجان یافت شده است (کیانی، ۱۳۵۷: ۱۵).

معرفی نمونه‌های مورد مطالعه

نمونه شماره ۱: زمینه سفال سفید است. نقوش با رنگ سیاه دورگیری و با رنگ قرمز و سبز زیتونی رنگ‌آمیزی شده است. در مرکز ظرف نوارهای درهم‌بافته ترسیم شده است. تقارن در ترکیب‌بندی در تزیینات این سفالینه رعایت شده و عناصر تزیینی در چهار طرف تکرار شده است. نقش اصلی این سفالینه چهار نخلک بزرگ است که در وسط هر یک از برگ‌ها طرحی شبیه کتیبه است. لبه داخلی ظرف یک ردیف دایره سیاه توپر مرواریدمانند، ترسیم شده است. با فاصله کمی یک نوار قرمز با نقطه‌چین‌های سفید مرواریدمانند که با رنگ سیاه دورگیری شده، تزیین شده است. چیدمان عناصر در قاب دایره به گونه‌ای ترسیم شده که برآیند نیروهای وارده از طرف نقوش نسبت به یکدیگر موزون و دارای هماهنگی است و سنگینی در بخش خاصی از ترکیب‌بندی مشاهده نمی‌شود. از دیگر عناصر تزیینی فرعی در این سفالینه نقوش هندسی (دایره، مثلث نامنظم) و نقش درخت است. بیرون سفالینه با نقش‌مایه‌های هندسی نامنظم به موازات لبه و با قلم سیاه پهن تزیین شده است (شکل شماره ۱). برای مشاهده نمونه‌های مشابه رجوع کنید به: (جدول شماره ۱).

مانند گلابه‌های مورد استفاده در نیشابور و سمرقند است؛ ولی نوع تزیین آن‌ها متفاوت است (Fehrevari, 1973: 53). با مطالعه منابع موجود فرمی که برای این نوع معرفی شده، کاسه‌هایی است با اندازه‌های متفاوت، با دیواره‌های کشیده که به تدریج رو به بالا گشاد می‌شوند (Klein, 1973: 59, Watson, 2004: 243). تولیدات این نوع از سفالینه‌ها پس از پایان سده چهارم هـ ق / دهم به سوی حالتی از هنر روستایی افول پیدا کردند. در این دوره در مرکزی محلی (احتمالاً ساری در جنوب دریای خزر) انواع دل‌پذیر قدح با طراحی قلم‌انداز با نقش پرندگان و گل‌های انتزاعی، تولید شدند (Lane, 1948: 12). این سفالینه غالباً به صورت کاسه‌های گود از خمیر قرمز رنگ ظریفی ساخته شده‌اند، تاریخ ساخت این آثار به اواخر سده چهارم و اوایل سده پنجم هـ ق می‌رسد (Fehrevari, 1973: 53). این نوع سفالینه‌ها، به نام‌های سفالینه روستایی، سفالینه ساری و نیز رنگارنگ معروف شده است و زیبایی خاصی دارد (کریمی و کیانی، ۱۳۶۴: ۱۶). به نظر می‌رسد که این نوع از سفالینه گلابه‌ای در نیشابور ساخته نشده و گهگاه به نیشابور صادر می‌شده است (Wilkinson, 1963: 124). هم‌چنین از آن جا که شواهدی مبنی بر تولید چنین سفال‌هایی در ساری وجود ندارد، اصطلاح «ساری» را نمی‌توان به طور واقعی پذیرفت، ولی چنین سفال‌هایی در

شکل ۱: نگارندگان، ۱۳۹۷)

طراحی				تصویر			
							
ویژگی‌ها				توصیف فنی			
کاسه کم عمق با بدنه محدب و لبه صاف				ارتفاع: ۷/۱ سانتی‌متر / قطر دهانه: ۲۸ سانتی‌متر قطر پایه: ۱۱/۳ سانتی‌متر			
محل نگهداری	شماره ثبت در موزه	مرکز احتمالی ساخت	تاریخ احتمالی ساخت	وضعیت فعلی اثر	محل کشف	فناوری	ترکیب رنگی
موزه بنیاد مستضعفان تهران	۴۱۳۸۲	نیشابور	سده‌های سوم و چهارم هـ ق	شکسته، کمبود لبه	توقیفی از قاچاقچیان	سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید	چهارتایی

مانند و بعد از آن یک نوار باریک دیگر با زمینه قرمز با قلم سیاه دورگیری و با نقطه‌چین‌های مرواریدمانند، تزیین شده است. این سفالینه با نقوش فرعی هندسی (دایره، مثلث) به قرینه تزیین شده است. بیرون سفالینه با نقش‌مایه‌های هندسی نامنظم به موازات لبه ظرف با قلم سیاه پهن تزیین شده است (شکل شماره ۲). برای مشاهده نمونه‌های مشابه رجوع کنید به: (جدول شماره ۲).

نمونه شماره ۲: زمینه سفال سفید است، نقوش با رنگ سیاه دورگیری و با رنگ قرمز و سیاه رنگ‌آمیزی شده است. نقش اصلی در چهار جهت ظرف، شبیه چهار نخلک بزرگ که وسط آن شبیه میوه کاج است در چهار ضلع دیواره داخلی ظرف، ترسیم شده است. نظم و تقارن در اجرای نقش اصلی کاملاً رعایت شده است. نقوش فرعی پیرامون نقوش اصلی شامل نقوش گیاهی بر روی ظروفی پایه‌دار است. لبه داخلی ظرف با یک نوار با زمینه سفید و دوایر سیاه توپر مروارید

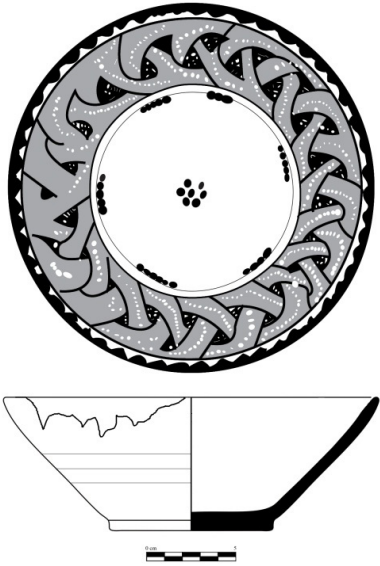

شکل ۲: (نگارندگان، ۱۳۹۷)

طراحی					تصویر			
								
ویژگی‌ها					توصیف فنی			
کاسه کم‌عمق با بدنه کشیده و لبه صاف					ارتفاع: ۷/۸ سانتی‌متر / قطر دهانه: ۳۴ سانتی‌متر قطر پایه: ۱۱/۷ سانتی‌متر			
ترکیب رنگی	ترکیب رنگی	فناوری	محل کشف	وضعیت فعلی اثر	تاریخ احتمالی ساخت	مرکز احتمالی ساخت	شماره ثبت در موزه	محل نگهداری
سه‌تایی	سفال گلایه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید	توقیفی از قاچاقچیان		شکسته، مرمت غیرعلمی	سده چهارم هـ ق	نیشابور	۴۲۵۶۵	موزه بنیاد مستضعفان تهران

فضا نداشته است؛ ولی به طرز ماهرانه‌ای با نوعی ساده‌سازی طرح گیس‌باف را بر روی دیواره ظرف طراحی و آرایش کرده است. از دیگر عناصر تزیینی در این ظرف حاشیه دالبری در لبه داخلی ظرف است که با رنگ سیاه و قلم پهن ترسیم شده است. بیرون این ظرف فاقد هر نوع تزیین است (شکل شماره ۳). برای مشاهده نمونه‌های مشابه رجوع کنید به: (جدول شماره ۳).

نمونه شماره ۳: زمینه سفال سفید است، نقوش با طرح گیس‌باف با قلم سیاه دورگیری و با رنگ قرمز و نقطه‌چین‌های سفید رنگ‌آمیزی شده است. در مرکز ظرف نقش یک گل شش‌پر با دواير توپر سیاه ترسیم و با فاصله تقریبی یک سوم از دیواره پایینی ظرف یک دایره سیاه با ردیف دایره‌های سیاه توپر در فواصل نامنظم ترسیم شده است. با وجودی که هنرمند زمینه زیادی در اختیار داشته و هیچ‌گونه محدودیتی از نظر

شکل ۳: (نگارندگان، ۱۳۹۷).

طراحی				تصویر			
							
کاسه با پایه کوتاه، کف تخت، بدنه کشیده و صاف				ارتفاع: ۷/۲ سانتی‌متر قطر دهانه: ۲۰ سانتی‌متر قطر پایه: ۸/۸ سانتی‌متر			
محل نگهداری	شماره ثبت در موزه	مرکز احتمالی ساخت	تاریخ احتمالی ساخت	وضعیت فعلی اثر	محل کشف	فناوری	ترکیب رنگی
موزه بنیاد مستضعفان تهران	۳۴۷۵۲	نیشابور/ سمرقند	سده‌های سوم تا پنجم هـ ق	سالم	توقیفی از قاچاقچیان	سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید	سه‌تایی

یک نوار نسبتاً پهن، طرحی شبیه کتیبه به تکرار بر روی دیواره ظرف ترسیم شده است و پس از آن مجدداً یک نوار قرمز با نقطه‌چین‌های سفید ترسیم شده است. در قسمت لبه ظرف یک نوار با زمینه سفید و دوایر سیاه توپر مرواریدمانند، پیرامون ظرف تزیین شده است. بیرون ظرف به موازات لبه، نقش‌مایه‌های هندسی با شکلی نامشخص ترسیم شده است (شکل شماره ۴). برای مشاهده نمونه‌های مشابه رجوع کنید به: (جدول شماره ۴).

نمونه شماره ۴: زمینه سفال به رنگ سفید است، نقوش با رنگ سیاه دورگیری و با رنگ قرمز، سبز زیتونی، سفید و سیاه رنگ‌آمیزی و تزیین شده است. در مرکز ظرف یک دایره با دوازده دایره توپر سیاه پیرامون آن و طرح گیس‌باف با دو نوار سیاه دورگیری و با قرمز رنگ‌آمیزی شده است. با فاصله کمی از طرح گیس‌باف، یک نوار با شبه کتیبه تکرار شونده با رنگ سیاه دورگیری و با رنگ سبز زیتونی رنگ‌آمیزی شده است و بعد از آن، یک نوار باریک قرمز رنگ با نقطه‌چین‌های ریز سفید ترسیم شده است و در ردیف بالای این نوار در

شکل ۴: (نگارندگان، ۱۳۹۷).

طراحی				تصویر			
							
ویژگی‌ها				توصیف فنی			
کاسه با پایه کوتاه، کف مقعر، با بدنه کشیده و صاف				ارتفاع: ۱۴/۳ سانتی‌متر قطر دهانه: ۳۲/۵ سانتی‌متر قطر پایه: ۱۰/۵ سانتی‌متر			
محل نگهداری	شماره ثبت در موزه	مرکز احتمالی ساخت	تاریخ احتمالی ساخت	وضعیت فعلی اثر	محل کشف	فناوری	ترکیب رنگی
موزه بنیاد مستضعفان تهران	۳۸۷۴۴	شمال شرق ایران (نیشابور/ سمرقند)	سده‌های سوم تا پنجم هـ ق	سالم	توقیفی از قاچاقچیان	سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید	چهارتایی

مستندنگاری سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید (نمونه موردی موزه بنیاد مستضعفان تهران)

تزیین شده است. هم‌چنین دور گردن پرنده با خطوط منحنی درهم نقش بسته است. پیرامون نقش پرنده با عناصر فرعی، گل‌های انتزاعی با ساقه‌های باریک تزیین شده است. لبه ظرف به موازات دیواره داخلی دواير توپر سیاه مرواریدمانند، پشت سر هم ترسیم شده‌است. فاصله بدن و بال پرنده نقش یک گره هندسی با قلم سیاه دورگیری و با رنگ قرمز رنگ آمیزی شده است. بیرون این سفالینه عاری از هرگونه تزیین است (شکل شماره ۵). برای مشاهده نمونه‌های مشابه رجوع کنید به: (جدول شماره ۵).

نمونه شماره ۵: سطح زمینه سفال سفید است. نقوش با دورگیری رنگ سیاه اجرا و با رنگ سبز زیتونی، قرمز و سیاه رنگ‌آمیزی شده است. چرخش و حرکت عناصر تزیینی در عین ثبات فرعی، بسیار مناسب و به جا طراحی شده است. در مرکز ظرف نقش پرنده تاج‌دار با بدنی تیره (سبز زیتونی تیره) ترسیم شده است. بال پرنده توسط یک خط منحنی و پیچان به پیکره پرنده متصل شده است. بدن گرد، پاهای کوتاه، دم بلند و پهن دو قسمتی که به حاشیه ظرف متصل شده است. بدن و دم پرنده توسط دواير توپر سیاه و با نقطه‌های سفید

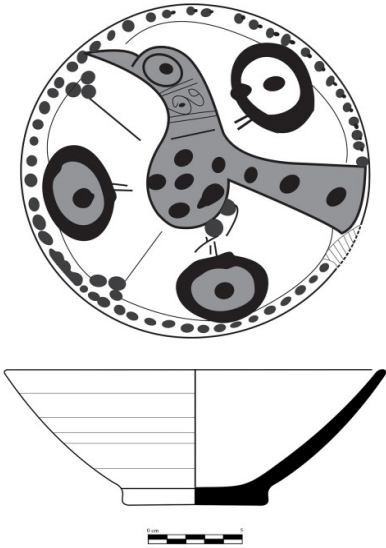

شکل ۵: نگارندگان، ۱۳۹۷.

طراحی				تصویر			
							
ویژگی‌ها				توصیف فنی			
کاسه با پایه کوتاه، کف تخت و بدنه کشیده				ارتفاع: ۹/۲ سانتی‌متر قطر دهانه: ۲۳ سانتی‌متر قطر پایه: ۹/۳ سانتی‌متر			
ترکیب رنگی	فناوری	محل کشف	وضعیت فعلی اثر	تاریخ احتمالی ساخت	مرکز احتمالی ساخت	شماره ثبت در موزه	محل نگهداری
چهار تایی	سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید	توقیفی از قاچاقچیان	سالم	سده چهارم هـ ق	شمال ایران (احتمالاً ساری)	۳۸۹۷۳	موزه بنیاد مستضعفان تهران

کوتاه ترسیم شده است. پیرامون این نقش، با گل‌های انتزاعی با ساقه‌های باریک و گل با سه دایره توپر سیاه با یک ساقه باریک تزیین شده است. بیرون این سفالینه عاری از هرگونه نقشی است (شکل شماره ۶). برای مشاهده نمونه‌های مشابه رجوع کنید به: (جدول شماره ۶).

نمونه شماره ۶: زمینه این سفال سفید است، نقوش با رنگ سیاه اجرا و با قرمز و سبز رنگ‌آمیزی شده است. در مرکز ظرف تصویر یک پرنده (کبوتر) با منقار کشیده و روبه بالا، چشمانی گرد که نسبت به سر بزرگ است و با گردن کشیده و بدن گرد با دواپر توپر سیاه بر روی بدن و پاهای

شکل ۶: (نگارندگان، ۱۳۹۷)

طراحی				تصویر			
							
ویژگی‌ها				توصیف فنی			
کاسه با پایه کوتاه، کف تخت و بدنه کشیده				ارتفاع: ۶/۵ سانتی‌متر قطر دهانه: ۱۷/۸ سانتی‌متر قطر پایه: ۶/۵ سانتی‌متر			
محل نگهداری	شماره ثبت در موزه	مرکز احتمالی ساخت	تاریخ احتمالی ساخت	وضعیت فعلی اثر	محل کشف	فناوری	ترکیب رنگی
موزه بنیاد مستضعفان تهران	۴۱۶۷۷	شمال ایران (احتمالاً ساری)	سده‌های چهارم و پنجم هـ ق	شکسته، کمبود لبه	توقیفی از قاچاقچیان	سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید	سه‌تایی

مستندنگاری سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید (نمونه موردی موزه بنیاد مستضعفان تهران)

جدول ۱: نمونه‌های مشابه با نمونه مطالعاتی شماره ۱ در سایر موزه‌ها (نگارندگان، ۱۳۹۷).

ردیف	فناوری	منبع/محل نگهداری	تاریخ به قرن	مرکز تولید	وجه/وجه تشابه	تصویر
۱	گلابه‌ای	Iran Bastan Museum, No.3909	سوم و چهارم ه.ق	نیشابور	رنگ، نقش برگ، نوارهای در هم بافته کف ظرف، تزیین، ترکیب‌بندی	
۲	گلابه‌ای	Asian art Museum B60P1849	سوم و چهارم ه.ق	شمال شرقی ایران	رنگ، نقش برگ، تزیین، ترکیب‌بندی	
۳	گلابه‌ای	مورگان، ۱۳۸۴: شماره‌های ۷۵ و ۷۶	چهارم ه.ق	نیشابور	رنگ، نقش برگ، تزیین، ترکیب‌بندی	
۴	گلابه‌ای	موزه رضاعباسی تهران: ۱۳۰۳	چهارم ه.ق	نیشابور	تزیین خارجی بدنه، فرم	
۵	گلابه‌ای	موزه رضاعباسی تهران: ۱۳۰۱	چهارم ه.ق	نیشابور	تزیین خارجی بدنه، فرم	
۶	گلابه‌ای	Atil, 1973: 33 Freer Gallery, No. 5370	چهارم ه.ق	نیشابور یا سمرقند	فرم	

جدول ۲: نمونه‌های مشابه با نمونه مطالعاتی شماره ۲ در سایر موزه‌ها (نگارندگان، ۱۳۹۷).

ردیف	فناوری	منبع / محل نگهداری	تاریخ به قرن	مرکز تولید	وجه / وجوه تشابه	تصویر
۱	گلابه‌ای	Metropolitan Museum: 68.223.2	چهارم ه.ق	نیشابور	رنگ، نقش میوه کاج، تزیین، ترکیب‌بندی	
۲	گلابه‌ای	Asian art Museum: B62P77	سوم و چهارم ه.ق	شمال شرقی ایران	رنگ، نقش میوه کاج، تزیین، ترکیب‌بندی	
۳	گلابه‌ای	موزه رضاعباسی تهران: ۱۳۰۳	چهارم ه.ق	نیشابور	تزیین خارجی بدنه، فرم	
۴	گلابه‌ای	موزه رضاعباسی تهران: ۱۳۰۱	چهارم ه.ق	نیشابور	تزیین خارجی بدنه، فرم	
۵	گلابه‌ای	Atill, 1973: 33 Freer Gallery, No. 5370	چهارم ه.ق	نیشابور یا سمرقند	فرم	

مستندنگاری سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید
(نمونه موردی موزه بنیاد مستضعفان تهران)

جدول ۳: نمونه‌های مشابه با نمونه مطالعاتی شماره ۳ در سایر موزه‌ها (نگارندگان، ۱۳۹۷).

ردیف	فناوری	منبع /محل نگهداری	تاریخ به قرن	مرکز تولید	وجه /وجه تشابه	تصویر
۱	گلابه‌ای	موزه آگینه و سفالینه تهران: ۱۳۱	سوم تا پنجم ه.ق	نیشابور	رنگ، نوارهای گیس باف کف ظرف، فرم	
۲	گلابه‌ای	Victoria and Albert Museum: C.47-1952	سوم و چهارم ه.ق	شمال شرق ایران	رنگ، نوارهای گیس باف کف ظرف	
۳	گلابه‌ای	موزه آگینه و سفالینه تهران: ۲۰۲	سوم تا پنجم ه.ق	نیشابور	فرم	
۴	گلابه‌ای	موزه آگینه و سفالینه تهران: ۱۳۱	سوم تا پنجم ه.ق	نیشابور	فرم	
۵	گلابه‌ای	Asian art Museum: B60P1837	سوم تا پنجم ه.ق	شمال شرق ایران	فرم	
۶	گلابه‌ای	Metropolitan Museum: 39.40.7	سوم و چهارم ه.ق	نیشابور / سمرقند	فرم	

جدول ۴: نمونه‌های مشابه با نمونه مطالعاتی شماره ۴ در سایر موزه‌ها (نگارندگان، ۱۳۹۷).

ردیف	فناوری	منبع/محل نگهداری	تاریخ به قرن	مرکز تولید	وجه/وجه تشابه	تصویر
۱	گلاب‌های	Asian art Museum: B60P1837	سوم تا پنجم ه.ق	شمال شرق ایران	رنگ، شبه کتیبه، تزیین، ترکیب بندی	
۲	گلاب‌های	Victoria and Albert Museum: C.47-1952	سوم و چهارم ه.ق	شمال شرق ایران	رنگ، شبه کتیبه، نوار گیس‌باف، تزیین	
۳	گلاب‌های	Metropolitan Museum: 39.40.7	سوم و چهارم ه.ق	نیشابور/ سمرقند	رنگ، شبه کتیبه، تزیین	
۴	گلاب‌های	Asian art Museum: B60P1837	سوم تا پنجم ه.ق	شمال شرق ایران	رنگ، تزیین خارجی بدنه، فرم	
۵	گلاب‌های	Metropolitan Museum: 39.40.7	سوم و چهارم ه.ق	نیشابور/ سمرقند	رنگ، تزیین خارجی بدنه، فرم	
۶	گلاب‌های	موزه آگینه و سفالینه تهران: ۲۰۲	سوم تا پنجم ه.ق	نیشابور	رنگ، تزیین خارجی بدنه، فرم	

مستندنگاری سفال‌های گلاب‌های منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید (نمونه موردی موزه بنیاد مستضعفان تهران)

جدول ۵: نمونه‌های مشابه با نمونه مطالعاتی شماره ۵ در سایر موزه‌ها (نگارندگان، ۱۳۹۷).

ردیف	فناوری	منبع/محل نگهداری	تاریخ به قرن	مرکز تولید	وجه/وجوه تشابه	تصویر
۱	گلابه‌ای	Metropolitan Museum: 58.91	چهارم ه.ق	شمال ایران	رنگ، نقش پرنده (شانه‌به‌سر)، گل‌های انتزاعی، ترکیب‌بندی	
۲	گلابه‌ای	Iran Bastan Museum: No.8214	چهارم ه.ق	ساری	رنگ، نقش پرنده (شانه‌به‌سر)، گل‌های انتزاعی، ترکیب‌بندی	
۳	گلابه‌ای	Keir collection: No. 60	چهارم ه.ق	ساری	نقش پرنده (شانه‌به‌سر)، گل‌های انتزاعی، ترکیب‌بندی	
۴	گلابه‌ای	David Collection: 9/1964	پنجم ه.ق	ساری	رنگ، نقش پرنده (شانه‌به‌سر)، گل‌های انتزاعی، ترکیب‌بندی	
۵	گلابه‌ای	Asian art Museum: F2003.34.24	سوم و چهارم ه.ق	احتمالاً ساری	فرم	
۶	گلابه‌ای	Asian art Museum: B60P1885	سوم تا پنجم ه.ق	احتمالاً ساری	فرم	

جدول ۶: نمونه‌های مشابه با نمونه مطالعاتی شماره ۶ در سایر موزه‌ها (نگارندگان، ۱۳۹۷).

ردیف	فناوری	منبع/محل نگهداری	تاریخ به قرن	مرکز تولید	وجه/وجه تشابه	تصویر
۱	گلابه‌ای	نجفی، ۱۳۶۶: شماره ۱۶۰۳۶	چهارم ه.ق	احتمالاً ساری	رنگ، نقش پرنده (کبوتر)، گل‌های انتزاعی	
۲	گلابه‌ای	Barakat Gallery: AMD.50	سوم تا ششم ه.ق	ساری	رنگ، نقش پرنده (کبوتر)، گل‌های انتزاعی	
۳	گلابه‌ای	Palais, 1961: cat. 981 Coll. Foroghi	پنجم ه.ق	گرگان	نقش پرنده (کبوتر)، گل‌های انتزاعی	
۴	گلابه‌ای	Hetjens Museum: schale.56	پنجم ه.ق	ساری	نقش پرنده (کبوتر)، گل‌های انتزاعی	
۵	گلابه‌ای	Brooklyn Museum: 73.30.2	چهارم و پنجم ه.ق	احتمالاً ساری	فرم	
۶	گلابه‌ای	Asian art Museum: B60P1885	سوم تا پنجم ه.ق	احتمالاً ساری	فرم	

مستندنگاری سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید (نمونه موردی موزه بنیاد مستضعفان تهران)

نتیجه‌گیری

در این پژوهش ۶ نمونه از ظروف سفالی گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید که در خزانه سفال موسسه فرهنگی موزه بنیاد تهران نگهداری می‌شود و تا کنون اطلاعاتی در خصوص آن‌ها منتشر نشده است، مطالعه و بررسی شد. بدین ترتیب که نخست با استناد به منابع کتابخانه‌ای به شناخت این نوع سفال پرداخته و مستندنگاری (طراحی فنی و عکسبرداری) این ظروف انجام شد و شناسنامه هر اثر (مشخصات ظاهری) جداگانه در گاتالوگ آورده شد، ضرورت این مسئله برای محققینی که قصد مطالعه این نوع ظروف را دارند و امکان دسترسی و بازدید از این مجموعه را ندارند، قابل تأمل است.

هم‌چنین در راستای تاریخ‌گذاری و تعیین مراکز احتمالی ساخت ظروف مورد نظر، مطالعه تطبیقی هر اثر با توجه به نقش و فرم سفالینه‌ها، با مراجعه به سایت موزه‌های خارجی و مراجعه حضوری به موزه‌های داخلی و با مطالعه منابع کتابخانه‌ای، انجام شد. نقوش ظروف مورد مطالعه شامل: نقوش گیاهی، هندسی، حیوانی و شبه کتیبه است. نقوش هندسی به کار رفته نظیر: تزیین بافت به صورت تکرار نقش میه‌های قلبی‌شکل و تلفیقی از سه نقطه، نوارهای تزیینی با رشته‌های مرواریدمانند ریز و یا رشته‌های مروارید مانند، نوارهای درهم بافته، نوارهای گیس‌باف است. فراوان‌ترین نقش هندسی دایره است که به اشکال متنوعی ترسیم شده است. نقش گل با ساقه‌های باریک متصل به آن، از عمده‌ترین نقوش گل‌های انتزاعی بر روی این گونه سفال‌ها هستند. نقش گیاهی دیگر شامل: برگ‌هایی به شکل نخلک‌های بزرگ هستند که اغلب سطح ظرف را به چهار بخش تقسیم کرده و در داخل هر بخش تزیینات شبه‌کتیبه‌ای ترسیم شده است. سایر نقوش نیز شامل طرح کاج‌مانند و نقش درخت انتزاعی سرومانند است. هم‌چنین نقوشی شبیه ظروف پایه‌دار با نقوش انتزاعی گیاهی است. نقوش حیوانی در سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید شامل: نقش دو پرند کبوتر و شانه به سر است. شاخصه‌های مهم نقش کبوتر عبارت هستند از چشم‌های گرد و اندازه بزرگ چشم‌ها نسبت به سر، منقار نوک‌تیز، بدن گرد، پاهای کوتاه و دم کشیده با دواير تویی

سیاه بر روی بدن که در مرکز ظرف ترسیم شده است. شانه به سر نیز به عنوان نقش اصلی در مرکز ظرف ترسیم شده، بدن دارای جزییاتی به شکل دواير توپر سیاه که روی آن با نقطه‌چین‌های قلب‌مانند تزیین شده، تاجی کشیده و بلند و با دم دوشاخه کشیده شده است. ترکیب‌های رنگی سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید مورد مطالعه شامل ترکیب‌های سه‌تایی (قرمز، سیاه، سفید و قرمز، سیاه، سبز)، ترکیب‌های چهارتایی (قرمز، سیاه، سفید، سبز) است. پس از توصیف هر اثر و بررسی جزییات با نمونه‌های مشابه، در نهایت مشخص شد احتمالاً سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید که در خزانه موسسه فرهنگی موزه‌های بنیاد نگهداری می‌شود، در طول سده‌های سوم تا پنجم هجری اغلب در مناطق شمال شرق به‌ویژه در شهرهای نیشابور و سمرقند و در مناطق شمال ایران (احتمالاً ساری) تولید شده است.

تشکر و قدردانی

از همکاری مسئولین محترم موزه بنیاد مستضعفان تهران به‌ویژه جناب آقای دکتر حاجی تبار سپاسگزاریم.

فهرست منابع

- اتینگهاوزن، ریچارد؛ شراتو، امبرتو بمباچی. (۱۳۷۶). *هنر سامانی و هنر غزنوی*. مترجم: یعقوب آژند. تهران: مولی.
- اتینگهاوزن، ریچارد؛ گرابار، الگ. (۱۳۸۴). *هنر و معماری اسلامی (۱)*. مترجم: یعقوب آژند. تهران: سمت.
- برند، باربارا. (۱۳۸۳). *هنر اسلامی*. مترجم: مهناز شایسته‌فر. تهران: موسسه مطالعات هنر اسلامی.
- چوبک، حمیده. (۱۳۸۳). *تسلسل فرهنگی جازموریان - شهر قدیم جیرفت در دوره اسلامی*، استاد راهنما: محمد یوسف کیانی، رساله دکتری باستان‌شناسی دوره اسلامی. دانشگاه تربیت مدرس.
- حسن، زکی محمد. (۱۳۷۷). *هنر ایران در روزگار اسلامی*. مترجم: محمد ابراهیم اقلیدی. تهران: صدای معاصر.
- شهسواری، میثم. (۱۳۸۸). *بررسی روشمند باستان‌شناختی تپه باستانی تمب خرگ واقع در شهرستان رودبار جنوب. استان کرمان*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته باستان‌شناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

Iran, vol. 27, pp. 57-66.

- Atil, Esin. (1990). *Ceramics from the World of Islam (Freer Gallery of Art Fiftieth Anniversary Exhibition)*, Smithsonian Institution, Washington
- Bagherzade, Firouz. & Anne Saurat & Masahikko Sato. (1978). *Oriental Ceramics The World's Great Collections vol. 4, Iran Bastan Museum, Japan: Kodansha.*
- Cooper, E. (2000). *Ten Thousand Years of Pottery, British museum Press, London.*
- Fehervari, Geza. 1973. *Islamic pottery, a comprehensive study based on the Barlow Collection*, London: Faber & Faber.
- Fehervari, Geza. (2000). *Ceramics of the Islamic world in the Taregh Rajab museum, London & New York: I.B Tauris.*
- Fitzherbert, T, (1983). *Themes and Images on the Animated Buff Ware on Medieval Nishapur*, Unpublished M.phil Thesis, University of Oxford
- Grube, Ernest.j. (1976). *Islamic Pottery of the Eight to the Fifteenth Century in the Keir Collection*, London: Faber and Faber.
- Lane, Arthur. (1948). *Islamic Pottery from the Ninth to the Fourteen Centuries A.D in the Collection Sir. E. Hitchcock*, Faber and Faber Limited, London.
- Lane, Arthur. (1974). *Early Islamic Pottery*, London: Faber & Faber, (Fourth revised impresioon (no date).
- Klein, Adalbert. (1973). *Islamisch Keramik "Hetjens Museum, Dusseldorf in Zusammenarbeit mit dem Museum Fur Islamische Kunst Berlin.*
- Pancaroghlu, Oya. (2007). *Perpetual Glory (Medieval Islamic Ceramics from The Harvey B. Plotntick Collection)*, Chicago, The art institute of Chicago.
- Palais, petit. (1961). *Sept Mille ans D'art en Iran*, Éditeur non identifié.

- قوچانی، عبدالله. (۱۳۶۴). *کتیبه‌های سفال نیشابور*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- کیانی، محمدیوسف. (۱۳۵۷). *سفال ایرانی، بررسی سفالینه‌های ایرانی مجموعه نخست وزیری*. تهران: انتشارات مخصوص نخست وزیری.
- کریمی، فاطمه؛ کیانی، محمدیوسف. (۱۳۶۴). *هنر سفال‌گری دوره اسلامی ایران*. تهران: مرکز باستان‌شناسی ایران.
- گروه، ارنست ج. (۱۳۸۴). *سفال اسلامی*. جلد هفتم از گزیده ده جلدی مجموعه هنر اسلامی. «سفال سامانی، انواع و تکنیک آن»، پیت مورگان، گردآوری ناصر خلیلی. مترجم: فرحناز حائری. تهران: کارنگ.
- عطایی، مرتضی؛ موسوی حاجی، سیدرسول؛ کولابادی، راحله. (۱۳۹۱). «سفال منقوش گلابه‌ای (انواع، گسترده‌گی، تاریخگذاری)»، نگره، شماره ۳۲: ۷۱-۸۷.
- مرتضایی، محمد؛ کیانی، محمدیوسف. (۱۳۸۵). «مطالعه و تحلیل سفالینه‌های مکشوفه از کاوش‌های باستان‌شناختی سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۴ محوطه تاریخی جرجان». *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران*، شماره ۱۸۰- نوبت دوم در سال ۱۳۸۵ چاپ شده.
- مورگان، پیت. (۱۳۶۸). *سفال سامانی، انواع و تکنیک آن*، از کتاب *مجموعه هنر اسلامی*. ارنست گروه. گردآوری ناصر خلیلی. مترجم: فرحناز حائری. تهران: کارنگ.
- موسوی حاجی، سیدرسول و عطایی، مرتضی. (۱۳۸۹). *مطالعه مجموعه‌ای از نمونه‌های سفالین سیستان*. زاهدان: اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری سیستان و بلوچستان.
- موسوی، محمود. (۱۳۷۶). «کاوش باستان‌شناسی در شهر تاریخی حریره جزیره کیش. گزارش باستان‌شناسی (۱)»، پژوهشکده باستان‌شناسی، تهران: ۲۰۵-۲۳۸.
- ناجی، محمدرضا. (۱۳۸۰). *سامانیان؛ دوره شکوفایی فرهنگ ایرانی اسلامی*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- نجفی، سید محمد باقر. (۱۳۶۶). *آثار ایران در مصر*. کلمن آلمان.
- ویلکینسون، چارلز. ک. (۱۳۷۹). *رنگ و طرح در سفالینه ایرانی: اوج‌های درخشان هنر ایران*. مترجم: هرمز عبداللهی و رویین پاکباز. تهران: آگاه.
- Allen, Terry. (1988). *Notes on Bust, Iran*, vol. 26, pp. 55-68.
- Allen, Terry. (1989). *Notes on Bust (Continued)*,

- Watson, Oliver. (2004). *Ceramics from Islamic Lands, the alsabah collection, Kuwait National Museum*, United Kingdom: Thames & Hudson.
- Wilkinson, Charles k. (1973). *Nishapur: Pottery of the Early Islamic Period*, New York: The Metropolitan Museum Of Art.
- Wilkinson, Charls k. (1963). *Iranian Ceramics*. New York: Asia House (Printed in Japan).
- <http://searchcollection.asianart.org/>
تاریخ دسترسی؛ ۹۳/۰۵/۳۱
- <http://collections.vam.ac.uk/>
تاریخ دسترسی ۹۳/۰۵/۳۱
- <http://www.metmuseum.org/>
تاریخ دسترسی؛ ۹۳/۰۴/۰۷
- <http://www.barakatgallery.com/>
تاریخ دسترسی؛ ۹۳/۰۵/۲۹
- <http://www.brooklynmuseum.org>
تاریخ دسترسی؛ ۹۳/۰۵/۲۹
- <http://www.davidmus.dk/en/collections>
تاریخ دسترسی؛ ۹۳/۰۴/۱۴
- موزه آگینه و سفالینه تهران تاریخ دسترسی؛ ۹۳/۰۵/۳۰
- موزه رضاعباسی تهران تاریخ دسترسی؛ ۹۳/۰۵/۰۱

Documentation of Polychrome Slip-painted Potteries with White Background (Case study: Mostazafan Foundation Museum of Tehran)*

Najmeh Noori¹, Ahmad Salehi Kakhki²

1- M.A. of Handicrafts, Faculty of Applied Arts, Art University of Isfahan (Corresponding Author)

2- Ph.D Candidate of Comparative and Analytic Islamic Art History, Shahed University, Tehran

Abstract

One of the most important data in archeology is the clay objects that have suitable durability and sustainability. Clay objects with their unique characteristics are culturally considered highly valued and play an important role in introducing the culture and art of society. In this regard, we introduce six samples of colorful slip-painted pottery on white background, which are kept in the treasury of the Museum of the Mostazafan Foundation in Tehran and have been obtained from non-scientific excavations. In different museums and collections around the world, there are samples of colorful slip-painted pottery on white background some of which have birth certificate and some of them have not been studied so far. In this research, first a documenting approach (technical drawing and photographing) was done, then slip-painted pottery on white background which are located in the treasury of the Mostazafan Foundation in Tehran were adapted with samples which have birth certificate. The data were collected through a library-based approach and by referring to the site of museums through a descriptive-comparative method. The purpose of this study is to introduce, document, chronologize, and identify the probable centers of creating these containers and answering this essential question that: When and where are the possible dates and places of making of these pottery? Using comparison and chronology, it was concluded that the studied pottery has been probably produced in north (Sari) and northeast (Neyshabour and Samarghand) of Iran during the third to fifth centuries.

Key words: Polychrome slip-painted pottery with white background, Mostazafan Foundation Museum of Tehran, North and Northeast of Iran, Third and fifth centuries.

1- Email: noori_najmeh@yahoo.com

2- Email: ahmadsalehikakhki@yahoo.com

*(Date Received: 2019/04/13 - Date Accepted: 2019/07/10)

This research is extracted from the master's thesis in the field of archeology of Islamic culture and civilization and other lands, Isfahan Art University under the title «Comparative Study and Study of the Collection of Multicolored Roses in the Foundation of the Museum of Cultural Museums».